

Onderzoeksverslag: de toeschrijving van *Schepen op onstuimig water* aan Hendrick Staets

Door Dr. Zoran Kwak / Mercury Institute of Fine Arts, Leiden, mei 2015

Afbeelding 1: Toegeschreven aan Hendrick Staets, *Schepen op onstuimig water*, olieverf op doek, 75 x 144 cm., ongesigneerd, Stichting Portret van Enkhuizen.

De voorstelling

De monumentale compositie verschaft een blik op open zee, waar drie zeilschepen op het voor- en middenplan zich duidelijk met moeite door de hoge kolkende golven klieven. Aan de horizon zijn nog meer vaartuigen te onderscheiden. Alle schepen hebben de bovenste razeilen ingenomen. De overgebleven zeilen bollen sterk op door de stormachtige wind, waardoor de schepen flink overhellen.

De twee schepen in het centrum op de voorgrond zijn vrij nauwkeurig en met oog voor details in beeld gebracht: de contouren van de tuigage en de zeilen tekenen zich scherp af tegen de achtergrond, terwijl de bemanning duidelijk is te onderscheiden.

Zoals vaker bij deze categorie zeestukken, is er geen sprake van een specifieke, herkenbare locatie.

De drie op de voorgrond weergegeven schepen varen duidelijk onder de Hollandse vlag. Een voor de hand liggende verklaring voor de prominente aanwezigheid van Hollandse vlaggen op zeestukken – ook wanneer deze geen historische gebeurtenis verbeelden - is de vereenzelving van de Noord-Nederlandse bevolking met marine en zeevaart in het algemeen. De hier voorgestelde schepen behoren waarschijnlijk tot het type fluitschepen, wellicht de meest gebruikte vrachtschepen in het zeventiende-eeuwse Nederland, die zowel voor de koopvaardij als voor de walvisjacht werden gebruikt. Hoewel rechts op het schilderij een walvis opduikt, is er geen duidelijke aanwijzing dat de schepen actief op walvisjacht zijn. Wanneer een fluit werd gebruikt voor de walvisvaart timmerde men over het achterschip een

zware balk, de galg, voor het ophangen van de sloepen voor de walvisjacht. Hier zijn dergelijke balken niet aanwezig.

Waarschijnlijk werd dit zeegezicht omstreeks 1640-1650 geschilderd door Hendrick Staets, een specialist van stormachtige zeegezichten en schipbreuken, die hoofdzakelijk in Leiden werkzaam en woonachtig moet zijn geweest.

Toeschrijving

Hoewel het schilderij met *Schepen op onstuimig water* niet in de beelddocumentatie van het RKD kan worden getraceerd, is het zeer waarschijnlijk dat het schilderij werd vervaardigd door Hendrick Staets. Zonder twijfel van dezelfde hand als *Schepen op onstuimig water* is het schilderij met hetzelfde onderwerp dat zich momenteel (mei 2015) bevindt bij de Brugse kunsthandelaar Jean Moust met een overtuigende toeschrijving aan Hendrick Staets (afb. 2).

Afbeelding 2: Toegeschreven aan Hendrick Staets, *Schepen op onstuimig water*, paneel, 45,9 x 78,3 cm., Brugge, kunsthandel Jean Moust (2015).

Dat tafereel is uitgevoerd op paneel en heeft een aanzienlijk geringer formaat (45,9 x 78,3 cm.) en werd evenmin gesigneerd of gedateerd. De overeenkomsten met het onderhavige stuk in de schildertechniek en de uitbeeldingswijze zijn bijzonder treffend: in dezelfde tonaliteit werd de kolkende zee en de wolkenlucht verbeeld, terwijl zeer eendere rode en blauwe kleuraccenten werden aangebracht in de weergave van (in het bijzonder de voorstevens van) de schepen en de bemanning. Eveneens karakteristiek voor beide werken is de wijze waarop de bolling van de zeilen in beeld werd gebracht en de toepassing van lichtbruine partijen in de fokken. Op een heel verwante manier steken de schepen af tegen de betrekkelijk lichte achtergrond, waardoor allerlei details, zoals de tuigage, masten, ra's, touwen, katrollen, kraaiennesten,

evenals hun bemanningsleden, extra tot hun recht komen. Men vergelijke de details op afbeelding 3 en 4:

Afbeelding 3: Detail van *Schepen op onstuimig water*, toegeschreven aan Hendrick Staets, olieverf op doek, 75 x 144 cm., Stichting Portret van Enkhuizen.

Afbeelding 4: Detail van *Schepen op onstuimig water*, toegeschreven aan Hendrick Staets, paneel, 45,9 x 78,3 cm., Brugge, kunsthandel Jean Moust (2015).

Het hier geschilderde beeldtype, waarbij meerdere schepen op ruw open water zijn weergegeven, werd door Staets vaker beoefend. Het gaat om een populair type voorstelling dat ook in de oeuvres van verwante zeeschilders als Jacob Adriaensz Bellevois, Jacob Gerritsz. Loef, Pieter Mulier en Claes Claesz. Wou een vooraanstaande plaats inneemt. In het bijzonder de verwantschap met werken van Bellevois is groot, maar de voorstelling verschilt daar toch van, doordat de laatst genoemde de tuigage en bemanningsleden van de schepen nog gedetailleerder in beeld brengt dan Staets. Ondanks overeenkomsten met werken van Jan Porcellis moet ook een toeschrijving aan deze schilder worden uitgesloten.

Overige werken van Hendrick Staets en zijn plaats in de ontwikkeling van het zeestuk

Er zijn tegenwoordig slechts enkele schilderijen van Staets bekend. Terwijl F.C. Willis nog in 1911 schreef dat er niets van hem was bewaard, zijn er sinds de jaren vijftig enkele door Staets gesigioneerde schilderijen ontdekt. Soms monogrammeert hij zijn werken met *HST* of *HSTA*. In het National Maritime Museum in Greenwich, Londen, worden vier schilderijen van Staets bewaard. Afbeelding 5 toont een karakteristiek schilderij van Staets uit deze collectie met – en dit is zeer uitzonderlijk – een jaartal, 1655, waardoor we met een laat werk te maken hebben.

Afbeelding 5: Hendrick Staets, *Schipbreuk voor een rotsachtige kust*, paneel, 51 x 68,5 cm., gesigioneerd en gedateerd *H. STAETS 1655*, Greenwich, National Maritime Museum.

Hendrick Staets leverde een bescheiden bijdrage aan de ontwikkeling van het zeestuk. Zijn overwegend tonale manier van schilderen verraadt zijn schatplichtigheid aan de belangrijkste Rotterdamse schilders van het zeestuk, Jan Porcellis en Simon de Vlieger, die vanaf ca. 1625 een ingrijpende vernieuwing teweegbrachten in het genre.

In de eerste decennia van de zeventiende eeuw vervaardigden kunstenaars als Hendrick Cornelisz. Vroom en Cornelis Claesz. van Wieringen, meestal in opdracht, grootschalige zeestukken die veelal historische gebeurtenissen, zoals zeeslagen of triomfantelijke havenintochten tot onderwerp hadden. Deze voorstellingen zijn vaak bont gekleurd en documentair van karakter, doordat vele details uiterst nauwkeurig en herkenbaar in beeld werden gebracht. Vanaf omstreeks 1625 maken deze veelkleurige stukken plaats voor kleinschaliger composities, zoals die van Porcellis, die in een zeer beperkt kleurenpalet en een snelle penseelvoering werden uitgevoerd (deze werden daardoor ook goedkoper geproduceerd en overwegend bestemd voor de vrije markt en een anoniem publiek). Dikwijls hanteerden schilders dan slechts bruinige, grijzige of groenige tinten. In deze tonale, “monochrome” zeestukken gaat het primair om de weergave van weersgesteldheid en atmosfeer. De horizon neemt ten opzichte van de eerdere generatie een lagere plaats in op het schilderij, waardoor natuurgetrouwer effecten worden gesorteerd.

Rond het midden van de eeuw onstond er een synthese tussen deze twee manieren van uitbeelden waarbij het atmosferische, tonale van Porcellis werd gecombineerd met het documentaire van Vroom en diens generatie. Staets is in verschillende opzichten een vertegenwoordiger van deze synthese. Hij hanteerde doorgaans een “monochroom” palet, maar combineerde deze met een vrij nauwkeurige weergave van details. Opvallende elementen in de marines van Staets zijn de vele figuurtjes op zijn schepen en de aandacht waarmee de knopen en katrollen in de tuigage van de schepen zijn weergegeven.

Levensloop van Hendrick Staets

Over het leven van Hendrick Staets is ons ook weinig bekend. Wij weten niet waar en wanneer hij werd geboren en is overleden. Op 10 juli 1626 wordt Hendrick Staets, schilder, genoemd in de Rollen in Haarlem, omdat hij moest betalen voor uitstaande schulden. Laurens J. Bol nam op basis van deze vermelding aan dat Staets op dat moment in Haarlem woonde (Bol 1973, p. 113). Op 25 maart 1643 tekende Hendrick Staets in Leiden een akte (Archief A. Bredius, omslag Leiden, RKD; Giltaij 1996-1997, p. 177) en volgens Bol wordt Staets ook in 1659 in Leiden vermeld (Bol 1973, p. 113).

Overigens zij voor de duidelijkheid opgemerkt dat de Hendrick of Henrico Staets, wiens inventaris met schilderijen en andere bezittingen werd opgemaakt in 1687 en 1690, een andere persoon betreft (zie: Jonker 2002).

Leidse boedelinventarissen

Het is waarschijnlijk dat de schilder Staets gedurende meerdere jaren woonde en werkte in Leiden, ondermeer omdat zeestukken van zijn hand in talrijke Leidse boedelinventarissen uit de zeventiende eeuw worden vermeld. Jeroen Giltaij stelde vast dat in niet minder dan veertien Leidse inventarissen uit de jaren tussen 1652 en 1701 schilderijen voorkomen van Staets. Dikwijls ging het daarbij om meerdere schilderijen van Staets per inboedel, zoals het opmerkelijke aantal van ‘Acht stukken van Staets’ dat in 1683 in de inventaris van de Leidse schilder Johannes de Vos wordt vermeld. Uit deze talrijke vermeldingen kan men afleiden dat Staets behoorlijk productief moet zijn geweest en zijn schilderijen in ieder geval bij het lokale publiek een zekere populariteit hebben genoten. Daarnaast valt het op dat de meeste schilderijen van Staets in deze inventarissen als zeestuk worden aangeduid (bijvoorbeeld: ‘Een tempeest zeetje met drie scheepgens van Hendrick Staets’ (1666); ‘een zeetgen van Staets’ (1670); ‘2 Zeetges van Staets; noch 2 stucx zeeschilderyen geschildert door Staets’

(1676-77)), waaruit nog eens blijkt dat hij zich sterk had gespecialiseerd in dit maritieme genre. Voorts is het opvallend, zoals ook Giltaij constateerde, dat Staets zijn schilderijen meermaals uitvoerde op een groot formaat, getuige ondermeer een vermelding in 1652 van 'een groote Zee van Staets' en 'een groot water van Staets voor de schoorsteen'. Dergelijke vermeldingen zijn van toepassing op het onderhavige *Schepen op onstuimig water* en het is goed denkbaar dat ook dit schilderij ooit de vooraanstaande plaats boven een schoorsteenmantel decoreerde.

Literatuur

L.J. Bol, *Die Holländische Marinemalerei des 17. Jahrhunderts*, Braunschweig 1973, pp. 103, 113-114, 181.

J. Giltaij in: *Lof der Zeevaart. De Hollandse zeeschilders in de 17^e eeuw*, (tent. cat. Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen; Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie im Bodemuseum, 1996-1997), Rotterdam, Berlijn 1996-1997, pp. 177-179.

M. Jonker, 'Matthijs Naiveu schildert Hendrick Staets in 1683', *Maandblad Amstelodamum*, 89 (2002), nr. 6, pp. 17-22.

M. de Kinkelder, A. van der Willigen, *Dictionary of Dutch and Flemish Landscape and Marine painters, working in oils, active before 1725* (ongepubliceerd type-script uit 1993-98, in bewerking door en met aanvullingen van Marijke de Kinkelder, conservator RKD), Archief RKD.

F.C. Willis, *Die Niederländische Marinemalerei*, Leipzig 1911, p. 51.

Dr. Zoran Kwak / Mercury Institute of Fine Arts

Gerestraat 23
2311 MX Leiden
www.mercuryfinearts.com
info@mercuryfinearts.com
Tel.: 071-3016940 / 06-41818933